

ВІДГУК

офіційного опонента – Олени Віталіївни Романенко, доктора філологічних наук, доцента кафедри історії української літератури, теорії літератури і літературної творчості Київського національного університету імені Тараса Шевченка на дисертацію Наталії Василівни Розінкевич «Українська мандрівна проза початку ХХІ століття: тематика, проблематика, поетика», подану на засідання спеціалізованої вченої ради Д 26.133.03 Київського університету імені Бориса Грінченка на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література

«Перетин кордонів як форма буття» – це не тільки про важливість екзистенційного досвіду читання романів Ольги Токарчук, цьогорічної лауреатки Нобелівської премії із літератури, але й про величезний корпус літературних творів, в яких мандри є ключовим елементом сюжетної дії. Ці твори можуть бути різними з погляду тематики, проблематики, поєднання жанрових моделей і водночас усі їх об'єднує одне – представити картину буття як цілісність через погляд особистості, що мандрує іншими світами у пошуку самої себе.

Мандрівна проза тривалий час перебувала на маргінесі наукових зацікавлень українських літературознавців, саме тому у царині теоретичній сформувалася традиція хаотичного слововживання понять «мандрівна проза», «література подорожей», «тревелог» та ін. Водночас перші десятиліття ХХІ століття подарували українському читачеві багато творів, в яких мандри є основою сюжетної лінії («Бранзолія» Марини Гримич, «Подорож на Афон: подорожні нотатки та роздуми паломника» Богдана Панкевича, «Подорож на Пуп Землі», «На Зеландію!», «Мексиканські хроніки. Історія однієї Мрії» Макса Кідрука, «Baby travel. Подорожі з дітьми або, Як не стати куркою» Ірени Карпи, «Подорож із Мамайотою. В пошуках України» Артема Чапая, «Дорога святого Якова» Дзвінки Матіяш, «З табуретом до океану» Леоніда Кантера та Павла

Солодка, «Македонські оповідки» Анни Багряної, «Китайський щоденник української мами» Юлії Смаль, «Льонтом. Дороги і люди» Богдана Ославського, «Перехожі. Південно-Східна Азія» Богдана Логвиненка та ін.). І список цей щороку поновлюється. Вочевидь, що термінологічна неузгодженість та зростання кількості творів на мандрівну тематику привертають увагу дослідників. Серед них – і Наталія Резінкевич, чия дисертація є системним дослідженням тематики, проблематики і поетики української мандрівної прози початку ХХІ століття.

Авторка на початку своїх розмислів про мандрівну прозу формулює амбітну дослідницьку мету та завдання – визначити особливості мандрівної прози у художньому, документальному та художньо-документальному дискурсах; вивчити генезу української мандрівної прози та описати тематику, проблематику і поетику вітчизняної мандрівної прози початку ХХІ століття. Згідно із цими завданнями скомпоновано і структуру дисертації, ідеї якої втілені у трьох відповідних розділах.

Засадничим для цієї наукової праці є перший – теоретичний – розділ. Авторська модель поняття «мандрівна проза» Наталії Розінкевич заснована на ідеї розрізнення понять художній / документальний / художньо-документальний дискурси, а також на послідовному аналізові співвідношення дефініцій «мандрівна проза / мандрівна література», «тревелог / подорож», «тревелог / мандрівний нарис», «жанр / метажанр». Такий підхід є продуктивним: дослідниця описує проблемні місця у теоретичних розмислах про поняття «мандрівна література», дискутує із своїми попередниками і знаходить відповіді на поставлені питання через порівняння, співставлення, виокремлення типологічних ознак і класифікацію.

Проблемно-аналітичний підхід в теоретичній частині дисертації засвідчує уміння Наталії Розінкевич систематизувати та класифікувати матеріал, а найважливіше – робити власні ґрунтовні і переконливі висновки. Так, цілковито можна погодитися із авторкою, яка пише про мандрівну літературу як метажанр із домінантними ознаками хронотопу шляху та процесу мандрування (с. 61).

Наталія Розінкевич зауважує, що мандрівна проза – «одне ідейно-тематичне ціле, котре стосується масиву різножанрових творів про процес подорожі, що утворює особливу галузь, структурну єдність словесної творчості, яка є багатою і багатовекторною та реалізується у художньому (fiction), документальному, науково-документальному (non-fiction), науково-популярному, художньо-документальному / документально-художньому, художньо науково-популярному (belles non-fiction), науково-фантастичному (science fiction) дискурсах» (с. 61).

Таке визначення перегукується із ідеями Мадлени Шульгун, висловленими у праці «Сучасна література подорожей: метажанр, типологія, імагологічний аспект» (К., 2016), і накреслює загальний вектор дослідження української мандрівної літератури – як особливого типу рефлексії про ідентичність, екзистенційні чи історичні орієнтири розвитку, культурні цінності або глобалізаційні процеси, уявлення про поняття «свій / чужий», «інший / інакший» тощо. Безперечно, ці ідеї закладають основи для подальших наукових студій мандрівної прози, жанрових модифікацій, які формувалися в різні історичні періоди розвитку української літератури.

Важливим аспектом у формулюванні ідей та концепцій дисертації Наталії Розінкевич є другий розділ, присвячений генезі вітчизняної мандрівної прози. Він є цікавим насамперед для наступних дослідників, чия увага буде звернена до метажанру мандрівної літератури. По суті, Наталія Розінкевич стисло накреслює і шлях розвитку мандрівної прози (від фольклорної традиції – до початку XXI століття), і вказує на ті аспекти вивчення цієї теми, які ще не повністю висвітлені українським літературознавством.

Масштабність поставленого завдання – проаналізувати усі етапи розвитку української мандрівної прози за такий тривалий час розвитку – зумовила схематичність викладу матеріалу. Однак вважати це недоліком дисертації не випадає. Бо попри стислість, історія становлення і розвитку мандрівної прози подана через аналіз найяскравіших зразків, завдяки визначенню їх місця у літературному процесі, й дає змогу дослідниці показати типологічні відмінності

мандрівної прози в українській літературі у добу Середньовіччя, епохи бароко, романтизму, реалізму, модернізму, а згодом – й постмодернізму, коли, як пише авторка, з'являються такі риси, як «міфологізація, інтертекстуальність, інформативність, аналітичність, проблемність, порівняння, екзотичність, інтроспекція, авторські рефлексії, спогади, гра, ризоматичність архітекτονіки, карнавалізація, комічність, філософські роздуми, самоіронія, деканонізація, демістифікація, суб'єктивні асоціації, еротичність, полісемантичність, поліфункціональність, стильовий субстрат, дублікація, автопародія, синкретичність, перегляд пам'яті жанру» (с. 136–137).

Ці висновки – своєрідний місток до більш предметної розмови – безпосереднього аналізу тих творів, які вибрані як об'єкт дослідження у цій дисертації. Заслуговує на підтримку та увагу ідея Наталії Розінкевич обрати для цього твори різнопланові – як з погляду розмаїття тематики, проблематики, так і з огляду на жанрову чи сюжетно-композиційну своєрідність. Варто привітати дослідницю: кожен із проаналізованих зразків мандрівної прози справді засвідчує правдивість ідей, висловлених дисертанткою. Справді, українська мандрівна проза початку ХХІ століття говорить про ті моделі ідентичності, які формуються у сучасному світі і з якими може зустрітися мандрівник, звертається до різних типів оповіді, поєднує науково-популярний та художній дискурси, експериментує із найрізноманітнішими художніми прийомами.

Третій розділ є цілісним з погляду матеріалу, який аналізує авторка, і фрагментарним, якщо звернути увагу на завдання, які стоять перед дослідницею. Обравши показові приклади із вітчизняної мандрівної прози, Наталія Розінкевич йде шляхом філологічного аналізу, пильного прочитання творів, аби виявити проблемно-тематичні орієнтири та сюжетно-композиційні особливості української мандрівної прози початку ХХІ століття. І на етапі детального розгляду окремих зразків мандрівної прози такий підхід себе виправдовує, є цілком доречним. Але з погляду систематизації матеріалу саме у цьому розділі виявляються деякі проблемні аспекти дослідження Наталії Розінкевич, а саме:

1. Використовуючи поняття «прочанська проза», дослідниця, зауважує, що «прочанська література у наші дні не вичерпала свій ресурс і не відійшла в минуле, а еволюціонувала у мандрівну прозу, далі модифікувалася в туристичний (або тревел) нарис чи мандрівний (подорожній) соціальний нарис» (с. 141). Однак дисертантка дуже обережна у слововживанні й не подає чітко визначення дефініції «прочанська проза», окремі міркування, щоправда, є на стр. 140, та вони не прояснюють таких питань: в яких саме жанрових модифікаціях можливе оновлення жанру прочанської прози у сучасній українській літературі? Які риси сприятимуть його поверненню чи не поверненню у коло метажанру мандрівної прози?

2. Як приклади тревелогу дисертанткою аналізуються твори Олександра Гавроша та Макса Кідрука. Втім, зосередивши увагу на національній та громадянській ідентичності у творчості першого автора та тілесності у контексті екзистенційної комунікації – у другого, Наталія Розінкевич не описує спільні та відмінні риси тревелогів двох письменників, а вони, вочевидь, є показовими з погляду поетики цього жанру. Тож у межах дискусії варто очікувати відповідей на питання: які спільні і відмінні ознаки між тревелогами Олександра Гавроша та Макса Кідрука? Якими засобами в них формується образ «іншого», відбувається діалог культур та ін.? Ці питання актуальним є з огляду на те, що у підрозділі 3.6 дослідниця подає визначення поняття «тревелог у формі етнографічного репортажу» стосовно твору Олексія Бобровнікова «Краями Грузії. У пошуках скарбу країни вовків». То чи можливі схожі визначення й стосовно тревелогів О. Гавроша чи М. Кідрука?

3. Цікаво також, які іще жанрові модифікації тревелогу / мандрівних записок / мандрівних нарисів можна виокремити в українській прозі початку XXI століття? Дослідниця принагідно згадує досить значний перелік творів (від Маркіяна Камиша – до Сергія

Жадана, див., напр., стр. 210), але подає тільки класифікацію типів оповідачів у цих творів. Натомість поява нових жанрових модифікацій мандрівної прози у перші десятиліття XXI віку якраз і засвідчує зміну мандрівної прози як метажанру, тенденції міжродового синтезу чи діалог між романтичною або модерністською, модерністською та постмодерністською традиціями у мандрівній прозі і под.

4. У дисертації також схематично представлені тематичні вектори розвитку сучасної української мандрівної прози. А така класифікація б окреслила напрями подальших досліджень і визначила б дослідницькі орієнтири для наступних науковців, адже на цьому етапі розвитку літературного процесу маємо таке розмаїття тематики, яке легко може бути представлене у нових перспективних наукових рефлексіях – про образ Іншого чи міжкультурний діалог, образи Сходу чи Заходу в українській мандрівній прозі, про філософський чи екзистенційний дискурси або своєрідність образу України / українських регіонів у мандрівній прозі початку XXI століття.

5. Крім того, суперечливим є твердження дисертантки, висловлене на стр. 87 про Майка Йогансена: «Письменник у 20-х роках XX століття використовував методику гонзо-журналістики, що проявлялася у суб'єктивній розповіді від першої особи, використанні гіперболи, експресії, сарказму, дигресій, ненормативної лексики, застосуванні агресивного стилю при оповіді. У США цей напрямок журналістики зародився у 60-х роках, тобто на сорок років пізніше, ніж в Україні. Такий стильовий субстрат називають ще новим журналізмом (від англ. new journalism), літературною журналістикою, новожурналістикою, репортажистикою, наративною журналістикою, паражурналістикою, belles non-fiction тощо». Адже стиль мандрівних записок Майка Йогансена, як і тих, хто друкував мандрівні репортажі, наприклад, на сторінках «Нової генерації» (Ол. Полторацький, зокрема), не відповідає сучасному поняттю «гонзо-журналістика», а його експресивність, іронія

чи гротеск зумовлені іншими причинами – передовсім настановою на експериментальність, яка домінувала у літературному дискурсі 1920–1930-х років.

Однак висловлені зауваження є тільки продовженням тієї дискусії, яку веде із своїми однодумцями та опонентами Наталія Розінкевич на сторінках своєї дисертації, й не применшують актуальності та оригінальності виконаного нею дослідження.

Дисертантка засвідчила своє уміння систематизувати ідеї своїх попередників та формулювати власні науково достовірні та переконливі дефініції, вільно оперувати такими методологічними підходами, як порівняльно-топологічний чи біографічний, структурно-семіотичний або культурно-історичний, робити власні оригінальні і самостійні висновки, які дають відповіді на усі поставлені завдання. Дисертація Наталії Розінкевич «Українська мандрівна проза початку ХХІ століття: тематика, проблематика, поетка» розширює горизонти досліджень у цій царині, поглиблює уявлення про природу метажанру «мандрівна проза», його витoki та перспективи розвитку.

Окремо варто зазначити легкість і глибину наукового стилю дисертантки, ясність думки у дисертації поєднується із лаконічністю висловлювання, запропоновані дефініції цілком відповідають академічному енциклопедичному рівню, твердження і висновки є аргументованими, переконливими і докладними.

Автореферат дисертації відображає концептуальні ідеї та висновки дисертації, яка цілком може стати основою для майбутньої монографії. Дисертація належним чином апробована – в 12 одноосібних статтях (із них п'ять – фахові публікації у виданнях України, дві – у виданнях іноземних держав, одна – в електронному виданні).

Актуальність, теоретичний рівень, новизна порушених і розв'язаних теоретичних і практичних дослідницьких завдань дає змогу оцінити дисертацію Наталії Василівни Розінкевич «Українська мандрівна проза початку ХХІ століття: тематика, проблематика, поетика» як завершене дослідження, важливе для сучасного українського літературознавства.

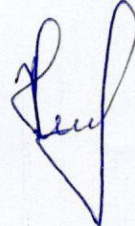
Дослідження відповідає вимогам, які висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук згідно з «Порядком присудження наукових ступенів», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року, № 656), а авторка цієї праці – Розінкевич Наталія Василівна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, доцент
кафедри історії української літератури,
теорії літератури і літературної творчості
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

 О.В. Романенко

 —